

УДК. 372.461

Анжеліка КУРЧАТОВА

доктор філософії в галузі освіти, старший викладач
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Анна ЯВОРСЬКА

магістрантка факультету дошкільної та початкової освіти
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: nyta62@yandex.ru

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ СЮЖЕТНОЇ КАРТИНИ В РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається місце і значення сюжетної картини в розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Розкрито вплив сюжетної картини на розвиток мовлення старших дошкільників. Описано які види роботи з сюжетною картиною потрібно використовувати, які завдання вирішуються у процесі роботи із старшими дошкільниками щодо сприйняття та інтерпретації сюжетних картин.

Ключові слова: мова, зв'язне мовлення, мовлення, сюжетна картина.

Завдання з розвитку зв'язного мовлення посідають центральне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в дошкільному навчальному закладі. Навчання зв'язному мовленню одночасно є і метою і засобом практичного опанування мовою. Воно має надзвичайне значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, позитивно впливає на формування її важливих особистісних якостей таких як: комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї. Бере участь у різних видах дитячої творчості.

Питання розвитку зв'язного мовлення дошкільників не є новим у науковій проблематиці. Воно досліджувалося класиками наукової думки та сучасними науковцями в різних аспектах проблеми: психологічному (Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лурія, С. Рубінштейн, та інші); психолінгвістичному (І. Зимня); лінгвістичному (Т.Ладиженська, Л. Щерба та інші); педагогічному (Л. Ворошніна, А. Зрожевська, Е. Короткова, Н. Кузіна, Г. Леушина Н. Орланова, Є. Тихеева та інші); лінгводидактичному (А. Богуш, Н. Луцан, Т. Постоян, Л. Фесенко).

Теоретично обґрунтувати місце і значення сюжетної картини в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Особливу роль сюжетних картин у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку відводила Е. Тихеева. Вона описала, що картині

як фактору розумового розвитку дитини має бути відведено почесне місце з перших років його життя. Відомо, яке величезне значення мають досвід і особисте спостереження дитини для розвитку його особистості, розумових здібностей та мови. Картини розширюють поле безпосереднього спостереження. Образи, уявлення, які ними викликаються, звичайно, менш яскраві, ніж ті, які дає реальне життя. Але, у всякому разі, вони незрівнянно більш яскраві та визначені, ніж образи, звані голим словом. Бачити життя у всіх її проявах власними очима немає ніякої можливості. Тому картини такі цінні та мають велике значення для розвитку зв'язного мовлення [6].

Розглянемо такі основні поняття як мова, мовлення, зв'язне мовлення, сюжетна картина.

Український педагогічний словник трактує мову, як основний засіб спілкування і взаємного розуміння в людському суспільстві, сукупність відтворюваних основними органами звукових знаків для предметів, явищ дійсності і відображення їх у свідомості; це основний засіб спілкування і порозуміння між людьми. Від знання рідної мови, вміння нею користуватись залежить внутрішня культура особистості, її моральні засади, суспільні та естетичні ідеали [9].

Мовлення – це оволодіння і застосування особистістю певної мови під час її спілкування з іншими людьми і в процесі мовленнєвої діяльності; це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами [9].

Зв'язне мовлення – це процес, мовленнєва діяльність і певний продукт мовленнєвої діяльності; це мовлення, яке може бути цілком зрозуміле на основі його власного предметного змісту [9].

Сюжетна картина – це зображення будь-яких дій та дійових осіб, пов'язаних певною ситуацією [9].

Одним із засобів розвитку зв'язного мовлення є розповідання за сюжетною картиною. Саме сюжетні картини служать кращим матеріалом для розвитку зв'язного мовлення. В основі розповіді за сюжетною картиною лежить сприйняття навколишнього світу. Сюжетна картина не тільки розширює уявлення дітей про предмети та явища, але й впливає на емоції дітей, викликає інтерес до розповідання, спонукає говорити навіть самих мовчазних і сором'язливих дітей, розвиває впевненість у своїх силах [7].

Сюжетна картина посідає головне місце в розвитку зв'язного мовлення дітей і є важливим засобом наочності в дошкільному віці.

Визначаючи місце навчання розповіді за сюжетними картинками в більш широкому контексті психолого-педагогічних проблем, експериментально виявлено, що сюжетна картина може використовуватися як знаково-символічна система та служити моделлю для організації специфічних дошкільних символіко-моделюючих видів діяльності.

Сюжетні картини використовують на заняттях як засіб – зацікавити дітей темою обговорення, налаштувати дітей на сприйняття інформації, актуалізувати знання дітей відповідно до теми заняття; як засіб – розвитку уяви та інших мисленнєвих процесів, активізувати мовлення та мислення дітей; систематизації та закріплення набутої раніше інформації; для розвитку мовлення; підвищення працездатності підтримки та розвитку пізнавального інтересу; з метою – закріплення або здобуття нових знань; підтримки рівня пізнавальної активності та самостійного пізнання за межами заняття [6].

Для того, щоб сприймати сюжетні картини необхідно дізнаватися про всі об'єкти, які зображені на картині, виділяти сенсорні та часові характеристики предметів, визначати місце розташування об'єктів у просторі, сприймати перспективу, людини (позу, емоційний стан), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами [7].

Сприймаючи сюжетні картини, старші дошкільники можуть успішно визначати, що роблять люди, які зображені на картинах, здогадуються, що відбувається з ними, якщо сюжет картини не виходить за рамки життєвого досвіду дитини [7].

Інтерпретація сюжетних картин, розуміння зображених на них ситуацій, подій залежать тільки від правильності сприйняття, так і від характеру зображеного сюжету – його складності, популярності дитині, доступності його розуміння [5].

У процесі роботи із старшими дошкільниками щодо сприйняття та інтерпретації сюжетних картин потрібно вирішити такі завдання:

- формування і закріплення вміння детально, послідовно і цілісно сприймати сюжетне зображення;
- автоматизація уміння співвідносити наявні предметні уявлення з образами (предметами), зображеними на картинках;
- формування вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і відносини при сприйнятті сюжетного зображення на основі виділення інформативних ознак предметів і явищ, зображених на картинках;
- розвиток всіх компонентів мовлення дитини [6].

У розвитку сприйняття сюжетних картин провідне значення набуває мова дітей. Називаючи ті чи інші якості або ознаки предметів, зображених на сюжетних картинах, дитина тим самим виділяє їх; називаючи предмети, вона відокремлює їх одне від одного; визначаючи у промові їх стану або дії, дитина осмислює реальні відношення між предметами. Збагачення дитячого мовлення словами – назвами якостей, ознак, станів предметів і відносин між ними – є важливим чинником розвитку цілеспрямованого, усвідомленого сприйняття [8].

Одним із завдань на заняттях з використанням сюжетних картин є формування способів сприйняття картини (цілісне обведення поглядом, виділення головного, сприйняття за планом, детальне розглядання окремих об'єктів, ін). Для цього необхідно проводити роботу з формування у дітей знань про інформативні ознаки та предмети, які розкривають сюжет [6].

На заняттях з навчання розповіді за сюжетною картиною необхідно враховувати вікові особливості старших дошкільників щодо

сприймання картин та участі в розмові за їх змістом; навчати дітей виділяти ознаки в сюжетних картинах з встановленням логічних зв'язків. Ступінь усвідомлення змісту сюжетної картини дитина передає з допомогою монологічного та описового мовлення. Провідним прийомом такого супроводу є запитання, яких може бути 8–10 для старших дошкільників. Запитання потрібно ставити так, щоб дитина самостійно шукала відповідь, аналізуючи побачене [8].

Осмилення сюжетних картин, розуміння зображених на них ситуацій та подій залежать від правильності сприймання і характеру зображеного сюжету: наскільки він складний, знайомий, доступний дитині. Про прості картини вони розповідають досить детально, розглядаючи складні – перелічуватимуть постаті і предмети. Від складності малюнка залежить і його трактування. Старші дошкільники вже спроможні послідовно і детально розглянути композиційно складні малюнки, пояснити їх. Тому перед демонструванням якоїсь картини доцільно спочатку провести бесіду, у якій фігуруватимуть зображені на ній об'єкти. Адже ефективність сприймання зумовлюється досвідом дитини, її знанням зображених предметів [3].

У розвитку сприйняття сюжетних зображень дошкільниками провідне значення набуває мова дітей. Називаючи ті чи інші якості або ознаки предметів, зображених на сюжетній картині, дитина тим самим виділяє їх; називаючи предмети, вона відокремлює їх одне від одного; визначаючи у промові їх стану або дії, дитина осмислює реальні відношення між предметами. Збагачення дитячого мовлення словами – назвами якостей, ознак, станів предметів і відносин між ними – є важливим чинником розвитку цілеспрямованого, усвідомленого сприйняття [3, 111–114].

У дітей старшого дошкільного віку зв'язне мовлення досягає досить високого рівня. На питання дитина відповідає досить точними, короткими або ж розгорнутими (якщо це необхідне) відповідями. Розвивається вміння оцінювати висловлювання та відповіді однолітків, доповнювати або виправляти їх. На шостому році життя дитина може досить послідовно та чітко скласти описову або сюжетну розповідь на запропоновану йому тему. Однак діти все ще потребують попередньому зразку вихователя. Уміння передавати в розповіді своє емоційне ставлення до описуваних предметів або явищ у них розвинуто недостатньо. У дітей старшого

дошкільного віку накопичується значний запас слів, зростає питома вага простих поширених і складних речень. У дітей виробляються критичне ставлення до граматичних помилок, уміння контролювати свою мову [1].

Необхідно навчати дітей виділяти ознаки в сюжетному зображенні з встановленням логічних зв'язків. Ступінь усвідомлення змісту сюжетного зображення дитина передає з допомогою монологічної та описової мови.

Мова дитини стане багатшою, якщо основою для складання зв'язних висловлювань є його чуттєвий і практичний досвід. Тому в процесі роботи над сюжетними картинками важлива роль відводиться цілеспрямованого використання засобів наочності та дидактичного матеріалу, організації дій з ними [2].

Найважливішою умовою успішності впливу засобів наочності та дидактичного матеріалу є їх дохідливість для конкретного контингенту дітей та узгодженість з рівнем актуального розвитку дитини, що виражають дидактичні, варіативні та видозмінені способи деталізації ознак, властивостей об'єктів навколишнього світу та способів взаємодії з ним дитини [8].

Найважливішою умовою успішності впливу засобів наочності та дидактичного матеріалу є їх дохідливість для конкретного контингенту дітей і узгодженість з рівнем актуального розвитку дитини, що виражають дидактичні, варіативні та видозмінені способи деталізації ознак, властивостей об'єктів навколишнього світу та способів взаємодії з ним дитини [4, 87].

Навчання дітей умінь впізнавати предмети за їх характерними ознаками відіграє важливу роль у процесі формування самостійної орієнтування дитини в навколишньому середовищі. Чим більше органів чуття бере участь у процесі ознайомлення з навколишнім світом, тим успішніше йде соціальний розвиток дитини, тим усвідомленіше стає його мова [4, 94].

Виходячи з цього, велику увагу необхідно приділяти використанню засобів наочності і спеціальних прийомів організації діяльності з дидактичним матеріалом.

Досить ефективними з метою формування диференційованих уявлень про об'єкти, зображених на сюжетній картині, і розвитку мовлення дітей є використання спеціальних засобів наочності і різних дидактичних посібників.

Розповідання за картиною успішно може бути здійснено дітьми із затриманим розвитком тільки за умови первинного вдосконален-

ня когнітивного аспекту аналізу картини, формуванні у дитини семантичної моделі, зображеної на ній ситуації. Визначальними при цьому стають наукові уявлення про семантику як про відносно рівні розвитку мовленнєвої діяльності та про випереджальному розвитку семантики по відношенню до розвитку формально-мовних засобів [3, 56].

У дослідженнях педагогів (Н. Карпінська, І. Коніна, Л. Таллер, О. Ушакова) звертається увага на різні аспекти процесу сприймання: розуміння теми, ідеї, змісту ілюстрації, образу головного героя, створення виразних засобів. Учені констатують, що картину дитина не сприймає всю відразу, а лише частину й не завжди головну; пізнаючи предмети на картинці, діти не відразу усвідомлюють їх призначення, взаємозв'язок. Це відбувається через те, що процес сприймання не відразу встановлює зв'язки з минулим досвідом дітей, тому осмислювання, розуміння картинки приходить дещо пізніше [3, 65].

Трудність у сприйманні картинок дошкільниками полягає в їхньому невмінні керувати процесом сприймання, тобто організувати свою увагу, вибірково спрямовувати її на істотні та основні елементи об'єкта сприймання, вміти не лише дивитись, але й бачити. Тому для розуміння картинок необхідно встановити зв'язок зображеного предмета з наявним в дитини образом і знаннями, тобто дитина повинна впізнати в зображуваному предметі знайому річ. Сприймання картинок залежить також від виду малюнка, який подає художник-ілюстратор [5, 204].

А. Богуш зазначає, що діти старшого дошкільного віку більш підготовлені до сприймання світлотіньових малюнків, бо в них вже сформовані поняття про форму і колір, а також лінійних малюнків, в яких їм доступне сприймання як об'єму, так і ритміки ліній [5, 205].

Діти старшого дошкільного віку сприймають усі видимі малюнки: лінійний, світлотіньовий, умовний. Для розуміння дитиною малюнок потрібно допомогти їй установити головний зв'язок зображеного на картинці, послідовний хід дії. Цей зв'язок – перша умова розуміння. Про розуміння можна говорити тоді, коли дитині вдалося, по-перше, встановити зв'язок між частинами сприйнятого цілого і, по-друге, – між новим предметом і знаннями, які є [4, 86].

Підвести дітей до більш високого естетичного сприймання і водночас розвинути і збагатити їхнє мовлення можна за умови розвитку

здатності дітей емоційно сприймати й оцінювати в сюжетних картинках елементарні естетичні якості, гармонію кольору, композицію. У процесі читання твору з допомогою ілюстрацій повнота його розуміння зростає. Дослідження вчених засвідчили, що дошкільники розуміють текст тоді, коли він встановлює зв'язок кожного слова з відповідним образом предмета, його якістю чи його дією. Те ж саме відбувається і при сприйманні дітьми малюнків. Для розуміння картин необхідно встановити зв'язки між частинами сприймаючого цілого та між новим предметом і наявними в дитини знаннями [3, 66].

На основі нашого аналізу та результатів нашого дослідження, потрібно велику увагу приділяти використанню засобів наочності та спеціальних прийомів організації діяльності з дидактичним матеріалом. Формувати у дітей старшого дошкільного віку уявлення про об'єкти, які зображені на сюжетних картинах за допомогою використання спеціальних засобів наочності та різних дидактичних посібників.

Таким чином, проаналізувавши сучасні дослідження з теми: Місце і значення сюжетної картини в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, слід зробити висновок про те, що місце та значення сюжетної картини для розвитку зв'язного мовлення важливе. Тому що, за допомогою сюжетних картин у дитини формується оптимальний рівень зв'язного мовлення, розвиваються пізнавальні процеси, підвищується інтелектуальний рівень.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш; Авт. Кол.: Богуш А.М., Беленька Г.В. – 2016. – С. 4–28.
2. Білан О.І. Організація роботи і планування навчання дошкільників розповідання засобом ілюстрації. – Львів : Аверс, 2003. – 140 с.
3. Білан О.І. Розповідання за ілюстраціями в дошкільних навчальних закладах: Методичний посібник. – Львів : Аверс, 2003. – 80 с.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / Алла Михайлівна Богуш. – Х. : Вид-во «Ранок», 2011. – 176 с.
5. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. – К. : УЗМН, 2010. – 327 с.
6. Богуш А.М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний комплекс: посібник та предметні картинки / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – 2-ге вид. – К. : Генеза, 2014. – 160 с.
7. Богуш А. М. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників / Алла Михайлівна Богуш // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – Том 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 155–170.

8. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку / Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-Матер, 2004. – 131 с.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
5. Bogush A.M . The origins of language development of preschool children. – K.: UZMN, 2010. – p. 327.
6. Bogush A. M. the Development of speech of preschool children: educational and methodical complex: a Handbook and subject pictures / M. A. Bogush, N. Gavrish. – 2nd ed. – Kiev: Geneza, 2014, p. 160.
7. Bogusz, A. M., Competence-based approach to speech development of preschool children / A. M. Bogush, Psychological and pedagogical science in Ukraine. – K.: Pedagogical thought, 2007. – Т. 2. – p. 119–122.
8. Gavrish N. V. Methodology of development of coherent speech of preschool children / N. Gavrish. – Lugansk: Alma Mater, 2004, – p. 131.
9. S. Goncharenko. Ukrainian pedagogical dictionary / H. V. Goncharenko. – K.: Lybid, 1997. – p. 375.

References

1. The basic component of preschool education / Scientific Director: A. M. Bogush, 2016, p. 4–28.
2. Bilan O.I. Organization and planning of teaching preschool storytelling tool illustration. – Lviv: Avers, 2003. – p. 140.
3. Bilan O.I. Illustrations for storytelling in preschool education: Toolkit. – Lviv: Avers, 2003. – p. 80.
4. A. Bogush. Speech component of preschool education / A. M. Bogush. – H.: Izdatel'stvo «Morning», 2011. – p. 176.

Курчатова А. В., Яворская А. И.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ СЮЖЕТНОЙ КАРТИНЫ В РАЗВИТИИ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрывается место и значение сюжетной картины в развитии связной речи детей дошкольного возраста. Раскрыто влияние сюжетной картины на развитие речи старших дошкольников. Описано какие виды работы с сюжетной картиной нужно использовать, какие задачи решаются в процессе работы со старшими дошкольниками по восприятию и интерпретации сюжетных картин.

Ключевые слова: речь, связная речь, сюжетная картина.

Kurchatova A., Yavorska A.

PLACE AND SIGNIFICANCE OF NARRATIVE PAINTINGS IN THE DEVELOPMENT OF THE COHERENT SPEECH OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

The article reveals the place and importance in the plot pattern of coherent speech of preschool children. Reveals the impact of the scene paintings on the language development of senior preschool children. Describe the types of work you want to use narrative picture that problems are solved in the process of working with older preschoolers about perception and interpretation of the scene pictures. Based on our analysis and the results of our study should pay great attention to the use of visual aids and special techniques of organization of didactic material. Forming in preschool children an idea of the objects depicted in paintings of scenes through the use of special means of visibility and various teaching aids.

Key words: speech, connected speech, speech, story picture.

Стаття надійшла до редколегії 11.04.2017